БАЛКАНИ

12 (2023)

ПЕРИОДИЧНО НАУЧНО ИЗДАНИЕ

МОНАРХИЯ и/или РЕПУБЛИКА

ИБ & ЦТ БАН

ИНСТИТУТ ЗА БАЛКАНИСТИКА С ЦЕНТЪР ПО ТРАКОЛОГИЯ ПРИ БАН

БАЛКАНИ
Рецензирано научно периодично издание

Издава Институт за балканистика с Център по тракология „Проф. Александър Фол“
при Българска академия на науките

ISSN: 1314-4103

Редакционна колегия
Главен редактор: чл.-кор. проф. Александър Костов, Институт за балканистика с Център по тракология, БАН (ИБЦТ–БАН)

Членове: проф. Лора Тасева (ИБЦТ–БАН) – заместник главен редактор, проф. Юра Константинова (ИБЦТ–БАН) – заместник главен редактор, доц. Иво Топалилов (ИБЦТ–БАН), доц. Калин Стоев (ИБЦТ–БАН)
Научен секретар: гл. ас. Елмира Василева (ИБЦТ–БАН)

Международен борд: проф. Мария Тодорова (Университет Ърбана-Шампейн – Илинойс, САЩ), проф. Галина Вълчинова (Университет на Тулуза, Франция), проф. Франческо Гуида (Университет Рома Тре, Италия), проф. Андрей Тимотин (Практическо училище за напреднали изследвания, Франция), доц. Андреас Либератос (Университет за социални и политически науки „Пандион“, Гърция)

THE BALKANS
Peer-reviewed scientific journal

Published by the Institute of Balkan Studies with the Centre of Thracology "Prof. Alexander Foll"
at the Bulgarian Academy of Sciences

ISSN: 1314-4103

Board of Editors
Editor-in-Chief: Prof. Alexandre Kostov, Corresponding Member of the Bulgarian Academy of Sciences, Institute of Balkan Studies & Center of Thracology – Bulgarian Academy of Sciences (IBCT–BAS)

Editorial Team: Prof. Lora Taseva (IBCT–BAS) – Deputy Editor-in-Chief, Prof. Yura Konstantinova (IBCT–BAS) – Deputy Editor-in-Chief, Assoc. Prof. Ivo Topalilov (IBCT–BAS), Assoc. Prof. Kalin Stoev (IBCT–BAS)
Scientific secretary: Assis. Prof. Elmira Vasileva (IBCT–BAS)

IInternational Advisory Board: Prof. Maria Todorova (University of Illinois at Urbana-Champaign, USA), Prof. Galina Valcinova (University of Toulouse, France), Prof. Francesco Guida (University of Roma Tre, Italy), Prof. Andrei Timotin (École Pratique des Hautes Études-PSL, France), Assoc. Prof. Andreas Lyberatos (Pandion University of Social and Political Sciences, Greece)

БАЛКАНИ

МОНАРХИЯ И/ИЛИ РЕПУБЛИКА

Книжка 12 (2023)

THE BALKANS

MONARCHY AND/ OR REPUBLIC

Issue 12 (2023)

ИНСТИТУТ ЗА БАЛКАНИСТИКА С ЦЕНТЪР ПО ТРАКОЛОГИЯ ПРИ БАН

БАЛКАНИ

ТЕМА НА БРОЯ: МОНАРХИЯ И/ИЛИ РЕПУБЛИКА

СЪДЪРЖАНИЕ:

Александър Костов
Редакционна статия 5

СТАТИИ 7

Иво Топалилов
Бележки върху трибната принадлежност на муниципалното общество в Рациария 7

Калин Стоев
Тракийските земи в Римската империя и противоречието между република и империя (проблеми на континуитета) 17

Лора Тасева
Гръцката дума *μοναρχία* и нейните производни в средновековни славянски преводи 26

Владислав Иванов
Морските републики Венеция и Генуа срещу Византийската империя – игра на взаимно изтощение 42

Симеон Симеонов
Монархия и република в балканските пътеписи на Франсиско де Миранда 53

Даниел Кайн
Цар Фердинанд през погледа на румънския крал Карол I 64

Спиридон Г. Плумидис
Позицията на монархиите в Гърция и в балканските държави към Първата световна война (1915): опит за тълкуване 73

Калина Пеева
Парадоксите на турския републиканизъм 85

Бисер Петров
Опитите на краля на Албания Зог да си възвърне трона от изгнание 100

СТАРИНА 110

Александър Костов
Из кореспонденцията на братята Александър и Франц Йозеф фон Батенберг 110

РЕЦЕНЗИИ И ОТЗИВИ 117

Добринка Парушева
За важността на диалога и за неговата липса в отношенията на България и Гърция (Юра Константинова. България и Гърция в лабиринт от монолози. София: Институт за балканистика с Център по тракология – БАН, 2022, 350 стр.) ...117

Марияна Стамова
Северозападът като балкански микрокосмос (Александър Костов (съст. и ред.) Българският Северозапад: минало и съвременност. София: Тендрил, 2022, 400 стр.) 120

Зорка Първанова
За русофилството и русофобството на Балканите (Тина Георгиева, Юра Константинова (съст.) Русия: погледи от Балканите (XIX–XX в.). София: Институт за балканистика с Център по тракология – БАН, 2023, 440 стр.) 124

Гергана Дончева

Долу принудата на властта! Да живее свободният дух на таланта! (Добринка Парушева. „Долу правителството! Да живее карикатурата!!“: Политика, култура и карикатура в България в началото на XX век. Пловдив: Университетско издателство „Паисий Хилендарски“, 2023, 265 стр.) 127

Юра Константинова

Балканската одисея на Франсиско де Миранда (Симеон Симеонов. Франсиско де Миранда на Балканите. Раждането на идеята за независимост на Латинска Америка. Велико Търново: Фабер, 2022, 155 стр.) 132

Гергана Дончева

Визуалната култура на Балканите, поставена в нова изследователска перспектива (Ana Grgić. Early Cinema, Modernity and Visual Culture: The Imaginary of the Balkans. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2022, 277 p.) 134

БАЛКАНИСТИЧНИ ХРОНИКИ 137

Преслава Георгиева

Международен форум за *Учителното евангелие* на Константин Преславски и ранните средновековни преводи на балканските славяни 137

Антоанета Балчева

Българо-хърватски научни, дипломатически и културни връзки. Минало, настояще и бъдеще.....144

Антоанета Балчева

Международна интердисциплинарна научна конференция „Етно-религиозни проблеми на Балканите: теория, практика и политики“, 29–30 май 2023 г. 147

Стефан Янакиев

Първа национална конференция по тракология „Геополитика и социум в Древна Тракия“, 11–12 май 2023 г. 154

Самуил Камбуров

Дискусионен клуб „Непознатите Балкани“ 155

Международна конференция на тема „Историческата българистика извън България: състояние и перспективи“ 158

Научна конференция „Българският Северозапад: просвета и култура“ в гр. Монтана.....160

Участие на изследователи от ИБЦТ–БАН в Третата национална годишна научна конференция на Центъра за върхови постижения „Наследство БГ“.....161

Представяне на новото издание „Българският Северозапад: минало и съвременност“ в гр. Монтана.....162

THE BALKANS

THE TOPIC OF THE ISSUE: MONARCHY AND/ OR REPUBLIC

CONTENTS:

Alexandre Kostov
Editorial.....5

ARTICLES 7

Ivo Topalilov
Some notes on the tribal affiliation of municipal society in Ratiaria 7

Kalin Stoev
The Thracian lands in the Roman Empire and the contradictions between the republic and empire (problems of the continuity).....17

Lora Taseva
The Greek word μοναρχία and its derivatives in medieval Slavonic translations 26

Vladislav Ivanov
The maritime republics of Venice and Genoa against the Byzantine Empire: a game of mutual attrition.....42

Simeon Simeonov
Monarchy and republic in Francisco de Miranda's Balkan travelogues.....53

Daniel Cain
Tsar Ferdinand through the eyes of King Carol I of Romania.....64

Spyridon Ploumidis
The position of the monarchy in Greece by the time of the First World War (1915): Balkan and South European parallels 73

Kalina Peeva
The paradoxes of Turkish republicanism.....85

Bisser Petrov
The attempts of King Zog of Albania to regain his throne from exile 100

SOURCES 110

Alexander Kostov
From the correspondence of the brothers Alexander and Franz Joseph von Battenberg 110

REVIEWS AND RESPONSES 117

Dobrinka Parusheva
On the importance of the dialogue and its absence in the relations between Bulgaria and Greece (Yura Konstantinova, Bulgaria and Greece in a maze of monologues. Sofia: Institute of Balkan Studies and Centre of Thracology – BAS, 2022, 350 p.) 117

Mariana Stamova
The Northwest as a Balkan microcosm (Kostov, Al. (ed.) The Bulgarian Northwest: past and present. Sofia: Tendril, 2022, 400 p.).....120

Zorka Parvanova
About *russopfilia* and *rusophobia* in the Balkans (Tina Georgieva, Yura Konstantinova (eds.) Russia: Balkans perspectives (XIX-XX c.). Sofia: Institute of Balkan Studies and Centre of Thracology - BAS, 2023, 438 p.).....124

Gergana Doncheva

Down with the government coercion! Long live the free spirit of talent! (Dobrinka Parusheva, "Down with the government! Long live caricature!!" Politics, culture and caricature in Bulgaria at the beginning of the twentieth century. Plovdiv: UP Paisii Hilendarski, 2023, 265 p.).....127

Yura Konstantinova

The Balkan odyssey of Francisco de Miranda (Simeon Simeonov, Francisco de Miranda in the Balkans: the birth of the idea of Latin American independence. Veliko Tarnovo: Faber, 2022, 155 p.) 132

Gergana Doncheva

The visual culture of the Balkans in a new research perspective (Ana Grgić. Early Cinema, Modernity and Visual Culture: The Imaginary of the Balkans. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2022, 277 p.) 134

BALKAN STUDIES CHRONICLES.....137

Preslava Georgieva

International forum on the *Didactic Gospel* of Constantine of Preslav and the early medieval translations of the Balkan Slavs.....137

Antoaneta Balcheva

Bulgarian-Croatian scientific, diplomatic and cultural relations. Past, present and future.....144

Antoaneta Balcheva

International interdisciplinary scientific conference "Ethno-religious Problems in the Balkans: Theory, Practice and Politics".....147

Stefan Yanakiev

The first national conference on Thracology "Geopolitics and Socium in Ancient Thrace", 11-12 May 2023 154

Samuil Kamburov

Discussion club "The Unknown Balkans".....155

International conference "The Historical Bulgarian Studies outside Bulgaria: Condition and Perspectives" 158

Scientific Conference "Bulgarian Northwest: Education and Culture" in Montana 160

Participation of researchers from IBCT-BAS in the Third national annual scientific conference of the "Heritage BG" Centre of Excellence. 161

Presentation of the new book "Bulgarian Northwest: Past and Present" in Montana 162

СЕВЕРОЗАПАДЪТ КАТО БАЛКАНСКИ МИКРОКОСМОС

Александър Костов (съст. и ред.) Българският Северозапад: минало и съвременност. София: Тендрил, 2022, 400 стр.

Марияна Стамова
Институт за балканистика с Център по тракология
Българска академия на науките

THE NORTHWEST AS A BALKAN MICROCOSM

Kostov, Al. (ed.) The Bulgarian Northwest: past and present. Sofia: Tendril, 2022, 400 p.

Mariana Stamova
Institute of Balkan Studies and Center of Thracology, Bulgarian Academy of Sciences

След две години на затруднена дейност поради Ковид пандемията, през лятото на 2022 г. в град Монтана се проведе нова научна конференция на тема „Българският Северозапад: минало и съвременност“ като част от политиката на филиала на ИБЦТ–БАН за насърчаване на изследванията върху миналото и настоящето на Българския Северозапад в сътрудничество с институции и проучватели от региона. Конференцията, която беше организирана от филиала на ИБЦТ и Регионалния център при БАН в град Монтана, съвместно с Община Монтана, Регионален исторически музей (РИМ) и Държавен Архив (ДА) – Монтана, беше посветена и на 50-годишнината от създаването на Института по тракология (днес – Център по тракология) при БАН и по този повод в Монтана беше открита и изложба.

Докладите, изнесени от изследователи на БАН и от представители на музеи, архиви и други институции от региона прерастват в подготовката и публикуването на поредния колективен труд със заглавие „Българският Северозапад: минало и съвременност“. В сборника, чийто съставител и научен редактор е чл.-кор. проф. дин Александър Костов са включени общо 23 статии, които разглеждат една широка палитра от теми, посветени на икономически, политически и културни аспекти от хилядолетната история на Северозапада – от Античността, през османския период до съвремието.

В началото на сборника са представени шест статии от периода на Античността като изследването на акад. Ячко Иванов *„Област Монтана – регион с многовековна история“* е посветено именно на многовековната история на град Монтана и региона. Тази статия е свидетелство за многовековната история на селищата, манастирите и църквите, построени през 6000-годишното съществуване на региона. В нея са показани началата на развитието на градовете Монтана, Чипровци, Берковица, Лом и Вършец.

В статията *„Антропоморфни кухи фигурки от култура Криводол-Сълкуца-Бубани – възможност за социална интерпретация“* докторант Ваня Ставрева разглежда специфичния тип антропоморфни фигурки от културата Криводол-Сълкуца-Бубани в светлината на социално-икономическото развитие през късния енеолит.

Статията *„Антична Монтана (I-VI в.) по археологически данни“* на Петя Аспарухова е опит да се представи накратко публикуваната научна информация за Монтана през I-VI век въз основа на археологически находки. Прегледът на основната изворова база, оставена от пътешественици и изследователи в края на XIX и началото на XX в., показва началото на интереса към древната история на града.

В изследването *„Монети от Римската епоха в новооткрит некропол по трасето на Път Е–79, в землището на с. Люти дол, общ. Мездра, обл. Враца“* Йоана Нанкова представя намерения в затворени гробни комплекси нумизматичен материал, поставен като гробен инвентар, с голямо значение за датирането на некропола.

В съвместната статия *„Нови археологически данни за Алмус през II-III в.“* авторите Валери Стоичков и д-р Владислав Живков представят резултатите от археологическите проучвания на римското селище (викус) Алмус, съществувало на мястото на ранноримското укрепление (президиум), късноримския кастел и ранновизантийското укрепено селище, носили същото име.

Двамата автори са представени в сборника с още една интересна статия *„Нови данни за готските нашествия през 253–254 г.“*. В изследването се предоставят нови данни за наличие на селище от Римската епоха, предхождащо късноримското укрепление Помодиана, при с. Станево, община Лом като е открита и проучена, паянтова постройка от това време.

Периодът на Османското владичество в Северозапада е представен с четири научни публикации. В статията *„Църковна архитектура в Северозападна България – Традиции и майстори“* на чл.-кор. проф. Иванка Гергова, е направен преглед на църковната архитектура в Югозападна България по време на османското владичество до края на XIX век. Според автора най-интересните паметници са православните храмове, оцелели след Чипровското въстание през 1688 г. като някои от формите им говорят за влияние от католическите църкви в района, които не са били запазени. От друга страна, двете най-стари църкви във Видин, а именно „Свети Пантелеймон“ и „Света Петка“ (от първата половина на XVII в.) са повлияни от църковната архитектура в румънските княжества, докато в „Свети Пантелеймон“ се забелязва влияние от ислямските архитектурни паметници.

В своята статия *„Топонимични проекции на името „България“ в сведенията на западноевропейски пътешественици и картографи XV–XIX век“* Нели Стоянова акцентира на макротопонима „България“, който се среща в сведенията на пътеписци, изследователи и картографи в целия период от XV до XIX век, макар и като по-ограничено географско очертание.

Статията на гл.ас. д-р Маргарита Добрева *„Опитът за преселение в Крим на земеделци от Северозападна България (1861–1862 г.)“* на основата на огромен брой дигитилизиран документи, съхранявани в Ориенталския отдел на Българската национална библиотека и в Османския архив в Истанбул хвърля светлина върху руската и османската миграционна политика, миграционното движение от 1861 г. в Северозападна България, неговите предпоставки, завръщането на селяните и ролята на българската общност в Истанбул, Галац и Одеса.

Изследването на Юлий Йорданов *„Потомък на Чипровските въстаници от 1688 година продължава делото им“* е посветено на Чипровци, известно не само с духовния си разцвет и индустриалния си бум, а и като място на революционери. От това бунтовно гнездо са много борци за национални и социални права като воеводата дядо Цеко Петков. В статията е поставен акцент на неговата борба през годините с османските турци.

Голяма част от статиите са посветени на периода на Следосвобожденска България. Научното изследване на чл.-кор. проф. дин Александър Костов *„Еврейските общности в Кутловица/Фердинанд и Северозапада (1879–1914)“* на основата на публикувани и архивни документи и материали, е посветено на формирането и развитието на еврейската общност в Кутловица/Фердинанд. В статията се разглежда формирането на сравнително малка етническа и религиозна еврейска общност в периода до Първата световна война като автора налага извода, че евреите въпре-

ки това са немалка и безспорно относително влиятелна общност в социално-икономическия живот на Г. Кутловица/Фердинанд в този период.

Статията на Владимир Пауновски *„През историята на евреите от Видин и съхраненото за тях в Еврейския исторически музей – София“* е разделена на две части. Първата част представя хронологично две теми: антиеврейската дейност във Видин в края на XIX и началото на XX в., историята на ционисткото и спортното дружество „Макаби“ в града. Втората част е насочена към очертаване на различните материали, свързани с видинските евреи, които са издирвани, събирани, обработвани и съхранявани в Еврейския исторически музей – София към ОЕБ „Шалом“ през последните 30 години.

В своята статия *„Капитан Юрдан Стоянов – български офицер и четнически войвода в борбата за освобождение на Македония“* Йордан Герасимов представя живота и революционната дейност на този български военен и революционер, деец на Върховния македоно-одрински комитет.

В статията *„Пожарното дело в град Фердинанд (1897–1944 г.)“* на Ангелина Емилова е направен опит за маркиране на основни моменти от развитието на пожарното дело в гр. Фердинанд (Монтана) в периода 1897–1944 г., с преглед на решенията на общинските власти във връзка с модернизирането на пожарните команди.

В изследването *„Водоснабдяването на град Фердинанд: развитие и модернизация (1878–1945)“* Мариан Замфиров разглежда дългият процес на проектиране на водоснабдителната мрежа в града от края на XIX до 40-те години на XX век с цел модернизиране на града по отношение на хигиената и канализацията.

Статията на Юлия Андреева *„Гаврил Иванов Павлов от село Живовци, област Монтана – учител, воин, родолюбец и „народен враг“* е посветена на обществената, политическата и военната дейност на този български учител и военен деец от Северозападна България.

На периода след Втората световна война е посветено изследването *„Доброволна организация за съдействие на отбраната (ДОСО) – Михайловград 1951–1969 г.“* на автора Мариус Георгиев. В своята статия той проследява появата, развитието и популяризирането на военните спортове сред населението на Михайловградска област.

Накрая в сборника са представени няколко научни изследвания, които се свързват със съвременното развитие на Северозапада, както и с фолклора и традициите на този регион на България.

Статията *„Град Фердинанд (дн. Монтана) и събитията от „Септември 1923“ – Историографски интерпретации и „опредметена“ юбилейно-празнична история – преди и след 1990 г.“* на доц. д-р Ваня Иванова е опит да се представят основни интерпретации на драматичните събития (като истински катаклизми), случили се през септември 1923 г. Акцентът е върху микроисторията. За пример е избран някогашният град Фердинанд (днес Монтана). В търсене на „автентични истини“ и тяхното фактологично представяне авторът анализира различни професионални исторически изследвания (публикувани преди и след 1990 г.).

В статията на Калина Тодорова *„Стара Враца и Врачанският край в дигиталния архив на Регионална библиотека „Христо Ботев“ – Враца“* обект на изследването са автентичният фолклор, ценни документи и фотографии от фондовете на читалищата и културните институти, на краеведите, от личните, семейните и църковните библиотечни фондове като са обхванати общо 123 града и села в 10-те общини на област Враца.

Целта на статията на Десислава Димитрова на тема *„Сватба и брак в българската и ромска общност – традиция или отживелица (регион Монтана 70-те години на XX в. –*

20-те години на XXI в.)“ е да се проследи развитието на сватбата и брака при българите и ромите, да се сравнят и допълнят вече известните факти за двете общности в този период, който е по-малко проучен.

В своето изследване *„Клетви от Ново село, Видинско“* д-р Сашка Бизеранова включва заклинателни формули, които са записани лично от нея, както и такива, публикувани в различни проучвания на селището. Според автора в Ново село, Видинско, клетвите са нещо типично, традиционно и живо.

Текстът на доц. д-р Людмила Миндова *„Преводната рецепция на българската северозападна литература в съвременния балкански регион“* се фокусира върху периода от последните 30 години. В статията се разглеждат творбите както на талантливи северозападни автори, така и на някои писатели, които са свързани с този район не с родното си място, а с литературата и речта.

Накрая, но не и на последно място в сборника е поместена статията на Силвия Гарванска, в която тя представя и анализира *„Символи и знаци, закодирани в традиционното народно облекло на населението от Северозападна България“*.

След досегашните четири публикувани колективни трудове, това ново издание със заглавие „Българският Северозапад: минало и съвременност“ има своя важен принос за изучаването на миналото и настоящето на Северозападна България. Вярвам, че този сборник и предложените теми в него ще подтикнат изследователите към нови проучвания и разкриване на интересни теми за бъдещи изследвания в различни области от живота на Северозапада, които ще бъдат от полза за неговото още по-голямо опознаване и предизвикателствата, пред които е изправен този регион на България.

ЗА РУСОФИЛСТВОТО И РУСОФОБСТВОТО НА БАЛКАНИТЕ
Тина Георгиева, Юра Константинова (съст.) Русия: погледи от Балканите (XIX–XX в.). София: Институт за балканистика с Център по тракология – БАН, 2023, 440 стр.

Зорка Първанова
Институт за балканистика с Център по тракология
Българска академия на науките

ABOUT *RUSSOPFILIA* AND *RUSOPHOBIA* IN THE BALKANS
Tina Georgieva, Yura Konstantinova (eds.) Russia: Balkans perspectives (XIX-XX c.). Sofia: Institute of Balkan Studies and Centre of Thracology - BAS, 2023, 438 p.

Zorka Parvanova
Institute of Balkan Studies and Center of Thracology, Bulgarian Academy of Sciences

Сборникът *Русия: Погледи от Балканите (XIX–XX век)* включва петнайсет студии и статии на тринайсет български и двама гръцки автори, чиито изследвания се вместват в широк хронологически диапазон и представят пъстра палитра от проблеми, свързани с темата за неоднозначните и често противоречиви възприятия в балканските общества за Русия и нейната политика в региона. Видимото доминиране на българския прочит (авторски и тематичен) е разчупено с няколко от публикациите, посветени на други балкански страни (Гърция, Турция, Югославия), главно в периода след Първата световна война.